

KİTAP TANITIM VE DEĞERLENDİRMELERİ

Cengiz Gündoğdu, *Hacı Bektâş-ı Velî; Öğretisi ve Takipçileri Hakkında Metodik Yeni Bir Yaklaşım*, Aktif Yayıncılık, Ankara 2007, 354 s.

Hazırlayan: Ömer Faruk TEBER *

Bektaşiliğin Türklerin İslâmlaşma sürecinde olduğu kadar ve belki de bundan daha çok İslâm'ın engin hoş görünüşünü ve insan endeksli zihniyetini tüm dünyaya tanıtmada önemli bir yeri vardır. Tarikatın kurulmasına yol açan süreçte tarikatın pîri Hacı Bektâş-ı Velî hakkında çok şey yazılmıştır. Bu eser ise Hacı Bektâş-ı Velî'yi, onun geleceğini, tarikat süreğinin dünü ve çağımızdaki durumunu sistematik bir şekilde inceleyen; metodik bir çalışma olarak bilim sahasında bir boşluğu dolduracaktır.

Eser, bir Giriş, üç Bölüm ve Sonuç'tan oluşmaktadır. Eserin sonunda geniş bir Kaynakça sunulmaktadır. Giriş'te Paradigma Kavramı ve Hacı Bektaş Paradigması üzerinde durulmuş ve paradigmanın ihtiva ettiği anlam ile Hacı Bektâş-ı Velî ve Bektaşiliği ele alınmıştır. Yazar, "her paradigma dünyaya ve olgulara nasıl bakılması gerektiği konusunda belli bir bakış açısı, bir imaj veya resim sunar ve bunun etrafında belli bir inanç, kuram veya model inşa edilir, bir konuda zihinsel veya kavramsal modele sahip olmak demek, o konuda bir paradigmaya sahip olmak demektir", argümanına uygun tezler geliştirerek tasavvuf ve tarikatların da dünyaya ve olgulara nasıl bakılması gerektiğine dair belli bir bakış açısı ve neyin nasıl yapılmasına dair yöntem ve öneriler içerdiğinden hareketle "*tasavvuf paradigması*" veya "*tarikat paradigması*" kuramlarının

* Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı

geliştirilebilirliği tezini tartışmaya açmıştır. Bu bağlamda yazarın dikkat çektiği konu, bir topluluğun düşünme biçimini ifade etmesi yönüyle spesifik fakat aynı zamanda tüm zamanlara hitap eden söylemiyle evrensel bir değer olan Bektaşiliğin “Hacı Bektâş Paradigması” olarak kavramlaşma sürecidir.

Eserde sıkça kullanılan Kavramlar çerçevesinde yer alan Karizmatik Liderlik/Otorite Kavramı adı altında, daha sonra bir takım çıkarımlarda bulunmak üzere öne sürülen öncüller tartışılmaktadır. Bu konuda yazar, hem olağanüstü yeteneklere, hem de geniş halk tabakalarında sağlam bir inanç uyandırma misyonuna sahip birisi olan Hacı Bektâş-ı Velî'nin karizmatik otorite kavramının içeriğini tam olarak doldurmakta olduğu savına, eserinin ilerideki bölümlerinde destek aramaktadır.

Hacı Bektâş Paradigmasını Tanımlamada Problemler başlığı altında Parametre Farklılığından Kaynaklanan Tanımlar; Normatif Tanımlar: Ortodoksi ve Heterodoksi kavramları, etimolojik ve semantik yönlerden analiz edilmiş ve Hristiyan Batı dünyasında ortaya çıkan dinî gruplardan bir kısmını tanımlayan bu kavramların Anadolu-İslâm coğrafyasında yaşayan belli kesimler için kullanılabilirliği tartışılmıştır. Yazar, ortodoksi ve heterodoksi tanımlamalarının Hristiyanlık için geçerli olan terimler olduğunu ve İslâm tarih ve edebiyatına olduğu gibi aktarılması ve Sünnilik için Ortodoks; Sünni esaslarından kısmen farklı anlayışa sahip fırkalar için Heterodoks terimlerinin kullanılmasının insanı ciddi yanlışlıklara sevk edebileceğini vurgulayarak bu gibi normatif bakış açıları yerine, olayları olduğu gibi gözlemleyen deskriptif bir metodla olguları analiz etmenin gereğini dile getirmiştir.

Giriş kısmında son olarak yer alan Kaynaklar içerisinde de, varlığını günümüze kadar sosyal hayatın her alanında canlı bir şekilde sürdüren Hacı Bektâş-ı Velî'nin menkabevi ve tarihi şahsiyetine kaynaklık eden başta Makâlât ve Vilâyetnâme gibi müşdidin kendisine nispet edilen eserleri ve araştırma sahası ile ilgili diğer manuel eserler tahlil edilmiştir.

I. Bölüm, Hacı Bektâş-ı Velî'nin Tarihi Kişiliği, Kimliği ve Öğretisinin Kaynakları adını taşımaktadır. Bu bölümde yazar, ilk önce Hacı Bektâş-ı Velî'nin karizmatik vasfının kurucu unsurlarını Bektâş, Hünkar, Hacı, Velî, Seyyid lakaplarını nasıl ve ne şekilde kazandığını sorgulamakta ayrıca da soy şeceresi çerçevesini çizen kaynaklara işaret ederek onları kritik etmektedir. Hacı Bektâş'ın öğretisine kaynaklık eden Orta Asya tasavvuf gelenekleri “ümmühât” adı verilen önemli merkezler, yine bu Bölüm içerisinde değerlendirilmektedir. I. Bölüm'de ayrıca Hoca Ahmed Yesevî ve Bektaşilik ile ilişkileri üzerinde de yazar çeşitli spekülasyonları bilimsel veriler ışığında analiz ederek yeni teoremler inşa edebilmek adına bir kısım hipotezi bilim dünyasının ilgisine sunmak-

tadır.

Hacı Bektâş paradigması'nın Tarihî tezahürleri adını taşıyan II. Bölüm, Hacı Bektâş-ı Velî'nin paradigmasının bel kemiğini oluşturan, inanç, düşünce, dünya görüşü ve olaylara bakış tarzını ele almaktadır. Ana hatlarıyla bu Bölüm, *kâmil insan; fâzıl toplum* inşa etme idealinin işlevi ve değişim sürecinin, yazarın ifadesiyle "paradigmatik değişim" modeli çerçevesinde örneklerle dayandırılarak incelendiği bir bölümdür. Hacı Bektâş'ın lider vasfıyla ortaya koyduğu birlik ve dirlik esasına yönelik *kâmil insan; fâzıl toplum* paradigması olarak kaydedilen zihniyet; dostluk ve barışı hedefleyen, savaş, kıyım, itilmişlik ve acı karşısındaki paylaşımı; din, dil, etnik ve mezhep ayrımlarına tercih eden; bütün insanlığı kucaklama heves ve niyeti taşıyan fikrî-manevî oluşlarından biri olarak üzerinde durulmuştur. Bu Bölüm Paradigmanın Doğuş ve Ortaya Çıkışı; Paradigmanın Normal Dönemi; Paradigmanın Kriz Aşaması ve Paradigmanın Dönüşüm Süreci adlı alt başlıklardan oluşmuştur. II. Bölümde yazar, özellikle Hacı Bektâş-ı Veli paradigmasını Hoca Ahmed Yesevî'den itibaren alarak Anadolu'ya göç eden Türkmen gruplarının yerleşik hayata adaptasyon süreci; bedevî-hadarî merkezli incelemiştir, Hacı Bektâş-ı Velî'nin halifeleri ve postnişinlerinin ilkesel gelenekleri üzerinde durmuştur. Bu bölümün dikkat çekici unsurlarından başta gelen konusu, II. Bayezid tarafından Dimetoka'dan getirtilerek posta oturtulan Balım Sultan ve onun Bektaşîlik erkan ve adabı içerisindeki rolüdür. Bektaşîlik tarikatının kurumsallaşması; devlet tarafından tanınarak geniş halk tabakalarına mal olması onun sayesinde. Bu süreçte kentlerden kırsal kesime (merkezden periferiye) doğru yayılan Câmî, Torlak, Işık ve Haydarî Kalenderi kökenli Batınî gruplar, devlet tarafından kontrol altına alınmak amacıyla Bektaşîlik içerisinde özümsemiştir.

III. Bölüm, Değişim Sürecinde Osmanlı-Bektâşîlik İlişkileri ve Bektaşîlik Değerlendirmelerinde Bazı Parametreler üst başlığı altında incelenmektedir. Bu bölümde özellikle Bektaşî tarikatları içerisinde yer alan *Ahkâm-ı şerî'at ile âmil, tarikat âdâbında kâmil* kimseler ile tarikata menfî sızmalar sayesinde mevcut müntesiplerinde ortaya çıkan gayr-ı ahlâki ve gayr-ı Sünnî davranışlara sahip insanlar arasındaki ayrışmadan bahsedilmektedir. Âşık Pâşâzâde, Lâmî'i Çelebi, Taşköprizâde, Âlî, Muhammed Nâzmî, Filibeli Ahmet Hilmi, Ahmet Refik, Es'ad Efendi, İshak Efendi ve tarihe mal olmuş pek çok bilim adamının eserleri bu bölümde referans olarak kullanılmıştır.

Eserde bir takım sosyal ve tarihi problemlere dikkat çekilerek çözümlere yönelik önerilerde bulunulmuştur:

1. Hacı Bektâş-ı Velî, Hoca Ahmet Yesevî, Yûnus Emre ve Anadolu coğrafyasında yaşayan diğer büyük erenlerin tarihsel ilişkilerine değinile-

rek bir kısım söylencelerin rasyonelliği tartışılmıştır. Ayrıca Bektâşilik-Nakşîlik ilişkilerinin tarihi arka planı araştırılmıştır.

2. “Horasan Erenleri” diye kavramlaşarak dinî edebî literatürümüze giren ifadeler eserde analiz edilmiştir.
3. Vefâilğin Anadolu’ya girişi ile Bektâşilik-Vefâilik tarihsel ilişkileri,
4. Dede Garkın, Hacı Bektâş-ı Veli ilişkisinin yol değil soy ilişkisi olduğunun vurgulanması,
5. Baba İlyas, Hacı Bektâş ilişkisi ile Ahî-Babaî ve fütüvvet ilişkileri,
6. Hacı Bektâş-ı Velî, yeni çeri ocağı arasında kurulan ilişkinin mahiyeti,
7. Hacı Bektâş-ı Veli’nin halifelerinin mezhebî tutumları hakkındaki spekülasyonların açıklanması,
8. Bektâşiler ile Kızılbaşlar arasında oluşan müşterek yapının, Bektaşiler ile Osmanlı merkezî yönetimi arasındaki ilişkileri nasıl etkilediği,
9. Bektaşî tarikatında Balım Sultan’dan itibaren tarikatta kurumsallaşan ögeler ve “mücerredlik” erkanının yerleştirilmesinin ardındaki gerekçelendirmeler,
10. Hurûfilik, Bektâşilik ilişkileri ve Osmanlı toplumuna yansımaları ve alanı doğrudan ilgilendiren pek çok konu yazar tarafından irdelenmiştir.

Bu eser için eksikliklerden söz etmek gerekirse, Giriş kısmında, ilk elden kaynakların yer yer nakiller yoluyla verildiği; sebep-hadise irtibatı sağlanamadığından dolayı bir kısım söylencenin, reel vakıalar gibi dile getirildiği; “Osmanlı Sofuları”, “Tasavvufî Şiiilik” gibi bir takım kavramlar için kaynak gösterilmediği, çok az olmakla birlikte yer yer yazım kuralları gibi maddi hatalar göze çarpmaktadır.

Sonuç olarak yazarın bu nitelikli çalışması, Bektâşilik tarihini, belli zaman dilimlerine sıkıştırılmış bir şekilde okuyup yorumlamak ve sığ anlayışları genelle teşmil etmek yerine, süreçler içerisinde farklılaşmalara işaret ederek sürecin dinî, tasavvufî, sosyo-kültürel alt yapısını ve bu yapıyı oluşturan parametreleri tespitiye yönelik bir yorum denemesidir.